

Publikaties

Weg tot het Westen

Vergeleken met het Frans en Engels in de voormalige koloniën van Frankrijk en Engeland speelt het Nederlands thans in Indonesië, het voormalige Nederlands-Indië, geen rol van betekenis. Het is er behalve bij een kleine elite van oude mensen feitelijk verdwenen, dit ondanks de intensieve en extensieve aanwezigheid gedurende drie-en-een-halve eeuw van Nederlanders in die gordel van smaragd, eerst als kooplui en veroveraars, later als bestuurders en opvoeders.

Het lijvige en doorwrochte boek van Groeneboer laat zien hoe het gekomen is dat het Nederlands nauwelijks voet aan de grond heeft gekregen in de koloniale tijd, en daardoor ook na de onafhankelijkheid van Indonesië weer snel kon verdwijnen, althans als eigen taal. Wel heeft het in de nationale taal van het land, het Indonesisch (*Bahasa Indonesia*) diepe sporen nagelaten, vooral in de vorm van talloze leenwoorden.

Groeneboer noemt zijn boek een „historisch-taalsociologisch onderzoek”, waarbij centraal staat de „geschiedenis van het maatschappelijk functioneren van de taal door de tijd heen”. De ontwikkeling van de taal zelf, m.n. de varianten van het Nederlands die in Indië ontstaan zijn, blijven vrijwel buiten beschouwing.

Groeneboer verdeelt de door zijn onderzoek bestreken tijd in drie grote perioden: de eerste wordt gevormd door de 17e en de 18e eeuw, de tijd van de VOC in Indië; dan volgt de 19e eeuw; tenslotte de eerste helft van de 20e eeuw. De eerste cesuur ligt zeer voor de hand, gezien het wezenlijke verschil in bemoeienis met de inheemse bevolking tussen het handelslichaam en de koloniale staat in wording. Maar ook de twintigste eeuw staat scherp tegenover de daaraan voorafgaande periode, omdat onder andere als gevolg van het invoeren van de ethische politiek rond de eeuwwisseling het onderwijs aan de Indonesische bevolking kwalitatief en kwantitatief sterk toenam, waardoor de verbreiding van het Nederlands geheel nieuwe impulsen ontving.

In de VOC-tijd zijn wel schuchtere pogingen ondernomen om Nederlands onderwijs aan inheemsens te geven, allereerst in het kader van de bevordering van de christelijke godsdienst, later ook uit meer seculiere politieke en/of culturele overwegingen, maar voorzover er al een politiek gevoerd is tot bevordering van het Nederlands is deze feitelijk geheel mislukt. Het Portugees en het Maleis waren aan het einde van de VOC-periode de twee gangbare verkeerstalen.

Ook in de 19e eeuw heeft het Nederlands geen vaste voet gekregen in de kolonie. Dat kwam allereerst omdat de Europese groep waar het als omgangstaal in het gezin gesproken werd zeer klein was; er kwamen heel weinig vrouwen uit Nederland naar de kolonie, en de in Indië geboren Indische Nederlanders, veelal gemengdbloedigen in allerlei kleurschakeringen van blank tot bruin, spraken meer en beter Maleis; als ze al Nederlands spraken was dat een vorm van die taal die sterk afweek van het Europees Nederlands. Zelfs het onderwijs aan Nederlandse kinderen had door onvoldoende niveau van de onderwijzers en door het gebrek aan achtergrond van de gezinnen waarin de kinderen opgroeiden maar weinig succes. Daarnaast heeft het ook heel lang geduurd eer men het eens geworden is over de wenselijkheid van het verspreiden van het Nederlands onder de inheemse bevolking. Na 1865 kreeg langzamerhand een beperkt aantal Indonesische kinderen uit kringen van de elite toegang tot onderwijs in het Nederlands, maar Groeneboer becijfert dat omstreeks 1900 het aantal Nederlandssprekende Indonesiërs niet groter geweest zal zijn dan 5.000, op een bevolking van 28 miljoen.

In de 20ste eeuw verandert de situatie. Het aantal Nederlandse vrouwen neemt sterk toe, en daarmee de behoefte aan onderwijs dat kwalitatief gelijk staat met dat in Nederland. De toelating van Indonesiërs tot Nederlands onderwijs wordt geleidelijk verruimd, en er worden ook schooltypen en vormen van onderwijs voor Indonesiërs ingevoerd met het Nederlands als voertaal, of minstens als

belangrijk leervak. Toch blijft het officiële overheidsbeleid aarzelend en restrictief uit beduchtheid voor te veel goed opgeleide Indonesiërs, van wie men vreest dat zij een „witteboorden-proletariaat” en daarmee een bron van politieke onrust zouden vormen. Wel is er een bewust streven om het Nederlands meer en meer ingang te doen vinden als ambtelijke taal in het overheidsapparaat. In dat opzicht noemt Groeneboer de taalpolitiek uiteindelijk „redelijk succesvol” (408), maar hij wijst er tegelijk op dat tot het eind van de koloniale periode Nederlanders en Indo-Europeanen de taal gebruikten om hun superioriteit te handhaven, door Indonesiërs niet toe te staan hen in het Nederlands aan te spreken.

Van particuliere zijde is met name in de 20e eeuw wel geijverd voor een meer bewuste Nederlandse taal- en cultuurpolitiek, maar veel rendement heeft dat streven niet opgeleverd. Ook de ontwikkeling en invoering van geschikte taalmethoden voor niet-Nederlands-sprekende kinderen verliep moeizaam. De ironie wil dat juist de „wilde scholen”, dat wil zeggen scholen die door nationalistische organisaties buiten de koloniale overheid om in het leven geroepen werden om te voorzien in het tekort aan opleidingsmogelijkheden voor Indonesische kinderen, kwantitatief misschien wel de belangrijkste bijdrage hebben geleverd tot verbreiding van de kennis van het Nederlands onder Indonesiërs. En dat terwijl tegelijkertijd de nationalistische beweging in 1928 definitief het Indonesisch tot nationale taal proclameerde. Maar juist in die kringen was men zich heel goed bewust dat in de gegeven koloniale situatie het Nederlands als „venster op de wereld” en middel om zich te ontwikkelen en maatschappelijk vooruit te komen onmisbaar was.

Al met al is Groeneboers boek een inhoudrijke bijdrage tot de kennis van de taalpolitieke geschiedenis van Nederlands-Indië, met name wat betreft het Nederlands. Talrijke bijlagen geven veel feiten en cijfers en het boek is verlicht met interessante foto's. Het laat zich lezen als de geschiedenis van gemiste kansen - tegelijk kan men stellen dat mede dank zij de terughoudende of als men wil kortzichtige politiek van de Nederlandse en Indische overheden het Indonesische volk thans in zijn een-

heidstaal een van zijn belangrijkste nationale verworvenheden bezit.

A. Teeuw

KEES GROENEBOER, *Weg tot het Westen, het Nederlands voor Indië 1600-1950, een taalpolitieke geschiedenis*, Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde 158, Leiden, KITLV uitgeverij, 1993, xii + 580 p.

Het 19de Jaarboek De Franse Nederlanden

Evenals vorige jaarboeken bevat het negentiende een schat aan informatie over Frans-Vlaanderen. Ook nu weer verkennen de auteurs de streek vanuit historische, taalkundige, culturele en sociaal-economische invalshoek.

Laten we beginnen met een bespreking van de rubriek „Kroniek-Actualiteit”. Nu een nieuw interregionaal project van de Europese Gemeenschap (Interreg II) op stapel wordt gezet, verdienen vooral de bijdragen over de samenwerking tussen West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk de nodige aandacht. De laatste jaren werd er in de media herhaaldelijk op gewezen hoe de eenheidsmarkt, de aanleg van de TGV en de Chunnel een nieuwe wending geven aan de toekomst van beide regio's. Minder frequent en zeker minder openlijk werd hierbij melding gemaakt van de vele problemen die een grensoverschrijdende samenwerking bemoeilijken. Het is dan ook de verdienste van Filip Boury, secretaris van het eerste Interreg-programma voor de provincie West-Vlaanderen, dat hij in zijn bijdrage een aantal knelpunten van die samenwerking heel duidelijk omschrijft. Volgens Boury is de impact van vele Interreg-projecten tot nog toe beperkt gebleven omdat de bereidheid tot samenwerking aan beide zijden van de grens nog moet groeien. Velen zijn er enkel op uit om Europees geld binnen te halen (de portefeuille van Interreg I, bestemd voor West-Vlaanderen, bedroeg ongeveer 170 miljoen BEF!) Bovendien verstoren vooroordelen, verschillen in bestuurscultuur en politieke veranderingen maar al te vaak de contacten. Ook Frank Baert van het Postuniversitair Centrum West-Vlaanderen vindt dat de samenwerking op een andere manier moet verlopen. Naast economische en culturele contacten is er dringend behoefte aan meer uitwisseling van kennis op het gebied van onderwijs en opleiding. Hopelijk